

Duró Lajos

VÁRKONYI (HILDEBRAND) DEZSŐ FEJLŐDÉSLELEKTANI MUNKÁSSÁGA

Társadalmi fejlődésünk jelenlegi szakaszában, amikor az értékek átalakulásának, változásának és fejlesztésének vagyunk cselekvő részesei, szükségszerű az a törekvés, hogy a különböző szaktudományok művelői fokozott érdeklődéssel fordulnak a történeti előzmények minél hitelesebb feltárásához, megismeréséhez. Különösen fontosnak tartjuk ezt a pszichológia esetében, mivel a tudomány fejlődése szempontjából olyannyira fontos történeti kontinuitás kimunkálásában - a figyelemre méltó eddigi kutatások ellenére - még az ígértes kezdeteknél tartunk. Pedig a maguk korában pszichológiai iskolát teremtő nagyhatású elődök tudományos hagyatékának elemző feldolgozása szervesen hozzátartozik szakmai önismertünk és identitásunk gazdagításához, ösztönzést ad jelenlegi és jövőbeli feladataink eredményesebb megoldásához.

Ezzel összefüggésben ma már aligha lehet kétséges, hogy Várkonyi (Hildebrand) Dezső tudományos munkásságának, életművének saját korán túlmutató s máig ható érvényű értékeinek hiteles feltárása az utóbbi időben fellendülő pszichológia-történeti kutatások egyik időszere - s tegyük hozzá - hálászthatatlan feladatának tekintendő. Különösen az, ha arra gondolunk, hogy Várkonyi (Hildebrand) Dezső azon tisztelget érdemlő alkotó tudósnemzedék egyik képviselője, melynek tagjai a két világháború közötti időszak szociális, politikai, ideológiai feszültséggel telített társadalmi viszonyai közepette emberek tudtak maradni az "embertelenségben", humanisztikus elkötelezettséggel művelt szaktudományukkal, pedagógiai és közéleti tevékenységükkel a progressziót szolgálták s a felszabadult országban lojális magatartásukkal, alkotó munkájukkal igyekeztek elősegíteni a kibontakozó demokratikus, szocialista irányú fejlődést. Születésének 100. évfordulóján - akár megemlékezésünk mottója lehetne - egyik érdemes tanítványának Szántó Károlynak (1) azon helytálló értékelő megállapítása, amely szerint: "Várkonyi Hildebrand Dezső a polgári liberális haladó pedagógia egyik magasszínvonalú képviselője, ugyanakkor az európai élvonal szellemi közvetítője volt hazánkban. Kora nemzetközi színvonalán állt mindabban amit a neveléslelektani kutatások, a kísérleti pedagógia és pszichológia, a gyermektanulmány és a legjobb reformpedagógiai jelölések jelentettek".

Valójában e széles horizontú s tartalmában egyre mélyülő tudományos munkásság olyan összefüggő rendszert alkot életművében, amely nemcsak lépést tartott a pszichológiai gondolkodás, tudományos kutatás és személyiségformáló gyakorlat korabeli haladásirányával, hanem - előremutató, az objektív

értékeket feltáró kritikai elemzéseivel, új problémákat felvető és konstruktív megoldási módozatokat tartalmazó szintetizáló alkotásokkal - inspirálta azt. Túlzás nélkül mondhatjuk, hogy ez a megállapítás teljes mértékben vonatkozik az életmű egyik alapirányultságát reprezentáló fejlődéslelektani munkásságára is, melynek személyközpontú szemléletmódja, fejlesztésre orientált nevelői beállítódása és szenvedélyes oknyomozó módszeressége karakterisztikusan átszövi egész tudományos tevékenységét. Ezért meglehetősen összetett feladatnak minősül fejlődéslelektani munkásságának akár vázlatos áttekintése és "kiemelése" az életmű egészéből.

Adott keretek között csak arra vállalkozhatunk, hogy fontosabb előzményeinek bemutatásával nyomunkövéssük Várkonyi fejlődéslelektani koncepciójának kialakulását, értékeljük kétkötetes fő művének "A gyermekkor lélektaná"-nak tudományos jelentőségét és szerepét későbbi tudományos munkásságában.

A fejlődéslelektani előzmények mégoly vázlatos számbavételénél sem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a körülményt, hogy Várkonyi a maga korában egy személyben filozófus, pszichológus és a neveléstudomány kiemelkedő művelője volt. E tudományágak érintkezési és metszéspontjainak s megtermékenyítő kölcsönhatásának érvényesülését tükrözi életútja és egész alkotói munkássága. Ebben az összefüggésben válik igazán érthetővé gyermeklelektani-fejlesztéslelektani koncepciójának kialakulása és megújuló gazdagodása. Nevelői ethosza motiválta abban, hogy a pszichológiában azt kutassa, ami hasznosítható lehet a gyakorlati emberformálásban, az egyéniség szabad kibontakoztatásának tudományos megalapozásában. Orientálta ebben, "kriticista" szemléletű bölcselő habitusa, amely már alkotói pályájának kezdetétől megnyilvánul: neveltetéséből adódóan eleinte a tomista filozófiai eszméiről, majd egyre határozottabban a természettudományos gondolkodás vonzáskörében törekszik a lelkiélet feltáratlan dimenzióinak egyre hitelesebb és valóságghó megismerésére. Világnézeti fejlődéséről írja Sándor Pál (2) a következőket "... első filozófiai munkáján (A tudat fogalmáról, Győr, 1912) még szerepel az egyházi "Nihil obstat", a többiekben azonban már nem sokkal fontosabb részben a tárgyválasztás, részben pedig a szellemiség, amelyből eléggé nyilvánvaló a tomista objektív idealizmusból egy, "ismeretelméleti realizmus" felé való közeledés, ami ontológiailag az elsődlegességet a külvilágnak tulajdonítva - végeredményben, ha ez szerzőnkénel nem is válik tudatossá - materializmusnak felel meg" (i.m.).

Valójában Várkonyi első filozófiai munkája sem ortodox tomista felfogásról tanúskodik, mivel a tudat problémáját programszerűen "történeti és methodológiai" szempontból tárgyalja. Az sem véletlen, hogy Hegelre és Bergsonra hivatkozik a történetiség hangsúlyozása, illetőleg elégedetlensége kifejezése célzatával a kvantitatív szemlélet eluralkodásával szemben. Az ismeretelmélet továbbfejlődését a "tudattalan" és "tudatalatti" rejtélyének feltárásától várja. Til-

takozik az ellen a felfogás ellen; amely szerint "... az ismeretelméletek bizonyos irányai egyszerűen határfogalomnak vagy ismerettani előfeltételnek vették a tudat tényét, s azt hitték, ezzel a tudományos kutatás fejlődése a tudat irányában bezárult" (3).

A tudatjelenségek vitatott problémáinak új utakat kereső alternatívái pszichológiai összefüggésben is foglalkoztatták Várkonyit. "A pszichológia alapvetése" c. 1926-ban megjelent könyvében (4) a tulajdonképpeni pszichikus jelenségek módszeres tanulmányozásának előzményeivel és főbb alapfogalmival foglalkozik (a lélektan feladata, a tudat, a figyelem, a tudattalan, a lelki jelenségek osztályozása). Későbbi feladatának tekinti a lélektan egész anyagának ezen alapvetés szempontjai szerinti részletes kifejtését. Idézett könyvében és a tervezett további kötetekben egy "teoretikus pszichológia" rendszerének kidolgozása foglalkoztatja, amely mintegy középhelyet foglal el az empirikus lélektan és a metafizikai lélektan között. Ebben a törekvésben új gondolat a leíró, a magyarázó lélektani felfogás túlhaladása és a pedagógiai elvek megalapozására alkalmas értelmező (értékelő) lélektan kidolgozásának felvetése. E koncepció az eddigi vitatható "lélekrajz" helyett az ún. megértő lélektant részesíti előnyben, "... melyben a lélek struktúrája, továbbá a típusok és a lelki fejlődés" (I.m.) gondolatköre jut vezető szerephez.

Itt már megjelennek azok a "kulcsfogalmak", amelyeknek módszeres elméleti-kritikai elemzése szemléleti támpontul szolgál a későbbi fejlődéslélektani szintetizáló munkák előkészítéséhez. A lélek struktúrájának problémája szervesen összefügg az alaklélektan, az egész-lélektan irányzatának távolról sem egységes koncepciójával. Az alaklélektan kifejlődését és jelentőségét tárgyaló tanulmányában Várkonyi rámutat arra, hogy "... a lélektani egészek gondolata ... egyik legértékesebb fogalmunk a mai pszichológiában... A mozaik lélektan végleges eltűnése szabaddá teszi az utat a karakterológia és tipológia igaz kifejlődésére; csak az egész-gondolat adja meg a jellemtudománynak azokat a szempontokat, melyek nélkül az ember - egész sohasem volna másképp felfogható, mint egyes lelki rétegek, cselekvések" (5). Az alaklélektan jeles képviselői (Köhler, Koffka, Wertheimer) meggyőzően bizonyították, "... hogy az emberi lélek nem töredékekből álló mozaikképeket alkot, hanem bizonyos összetetés, egységesítés, szervezés jellemzi működését" (6). Ebből következően a jövőbeli kutatások feladata lesz a "komplex-lélektan" kidolgozása.

Ezzel összefüggésben erőteljesen foglalkoztatják Várkonyit a "személyiség-egészének" fejlődésével kapcsolatos kérdések. Olyan vezetőszeponctok után kutat, amelyek segítségével "egységesen" áttekinthető lenne a személyiség "fejlődés-egészének" alakulása. E megfontolás alapján teszi beható vizsgálat tárgyává a korabeli fejlődéslélektani rendszereket és arra a következtetésre jut, hogy a lélektani fejlődésfogalom helyes felfogásához csak a fejlődés biológiai értelme-

zésének alapulvételével lehet eljutni, vagyis "az "élő" fogalmát egyenes vonalban továbbfejlesztve" (7). Figyelemre méltó új gondolat az "életesnek és a lelkinak" egységében és kölcsönhatásában érvényesülő következő alaptörvények kiemelése: "az érés és tapasztalatszerzés, - a tagolódás (differenciálódás) és egységesülés (koncentráció). Ezekhez járulnak az eszmélő élőben az eszméletek organizálódásának fejlődéstörvényei, melyekben a tárgyi világ jelentőségeinek is rész jut, de csak az érés keretein belül" (I.m.). Kimutatja azt, hogy: "Sem az egyoldalú, fiziológiás-oki (Ziehen), sem a pusztán ösztönből való oki (pszichoanalízis) értelmezés nem magyarázza kielégítően a fejlődés lényegét és menetét" (I.m.). A fejlődés lényegi ismérveit tartalmazza a belső mozgás "egyedi tökéletesedést" motiváló és szabályozó funkciójának értelmezése. Várkonyi szerint: "... e működés autonóm, öndeterminációs, önregulációs tevékenység. Ezen tevékenységnek az "érés", a "növekedés" és a "fázisos kifejlődés" az idő folytonosságában jelentkező alakjai, melyekben a ráhatások érvényesülése szintén belső feltételektől függ s azokból (is) determináltak" (I.m.). A lelki fejlődés kétős determináltságának felismerése kétségtelenül új megvilágításba helyezi és jelentősen gazdagítja az egysíkú mechanisztikus koncepciókat s utat nyit az aktivitást hangsúlyozó cselekvés-elmélet szemlélet gyakorlati érvényesülésének irányában.

Itt megint felbukkan egy olyan kulcsfogalom, a cselekvés, amely rendszeralkotó komponensként van jelen Várkonyi fejlődéslélektani - a cselekvésben fejlődő gyermekre összpontosuló - munkásságában. A cselekvések elemzéséről átfogóan értekező tanulmányában normális emberi cselekvés lélektani mozzanatainak "hiánytalan" felvázolását veszi programba azzal a céllal, hogy "... a cselekvés lélektani szerkezetét lehetőség szerint teljesen megismerjük" (8). Ellentétben a funkcionális széttagoltságot képviselő szerzőkkel, abból indul ki, hogy: "Minden cselekvés: egység, - pszichés szükségleteknek, feszültségnek, kielégülésnek, mozgásoknak szétbonthatatlan egysége" (I.m.).

Elismeri, hogy ezt már a régebbi lélektanok is hangsúlyozták, amikor kimutatták az okozati összefüggést az "ismerés-érés-akarás-cselekvés" láncolat között. Elfogadja ezt a pszichikai egységet, de új tagokat iktat a sorozatba, bizonyultabbnak tünteti fel az oksági kapcsolatokat és több variációs lehetőséggel számol "... a régebbi, egyszerűbbnek s hézagosabbnak mutakozó felfogással szemben" (I.m.). A cselekvés szerinte nem akármilyen, hanem "szervezett egység", amelyben mindegyik összetevőnek megvan a maga szerepe, jelentősége a cselekvés egységgé szervezésében. Ezért a cselekvés igazi lélektani rajzának megszerkesztéséhez sokoldalúan elemzi a szükségletek, a lelki energia, a lelki feszültség és dinamika, a reagálásmódok, a cselekvés fajták, az akarások és a pszichés mező alapfogalmának értelmezési tartományát és kapcsolódási szálait. Ezen igényes elméleti problémákat a már vázolt "emberközpontú" pszichológiai szem-

léletének megfelelően, - új vonásokkal gazdagítva - személyiségi összefüggésben tárgyalja. Amint írja: "... a cselekvés vagy a személyiségből mint egészből indul ki vagy csak annak egyes impulzusaiból, töredék-részeiből" (I.m.), de a valóságban személyiségünknek minden alapvető összetevője valami módon hatással van a cselekvésre, alakítja azt.

Amint az eddigiekből kitűnik, Várkonyi tudományos fejlődésében az 1930-as évek derekán egyértelműen jelentős szerephez jut a személyiség egészlegességének, a cselekvésben megnyilvánuló aktivitásának s ezzel összefüggésben genezisének, fejlődésének kutatása. A széleshorizontú tájékozódás alapján közreadott tanulmányok után a szintetizáló művek egész sorával jelentkezik, amelyek közül először a "Bevezetés a neveléslélektanba" 1937-ben megjelent (9) könyvével keltett megkülönböztetett érdeklődést a korabeli kutatók és a gyakorló pedagógusok körében. Ezt követte a "Gyermekkor lélektana I. (Az első hat életév)" 1938-ban (10), majd folytatása a II. kötet (6-12. életév) 1940-ben, amelyet a szerző saját költségén jelentetett meg Szegeden. E kétkötetes munkát ma már Várkonyi főműveként tartja számon a pszichológia-történet. A két kötet - bár nem egyidőben jelent meg - mégis szervesen kapcsolódik egymáshoz.

Várkonyi e munkáját vezérfonalnak szánta a gyermeklélektan tanulmányozói és előadási anyagnak a gyermeklélektan tanárai számára. Ezért különös körültekintő alaposággal és rendszerezéssel foglalja szintézisbe mindazt amit eddig e tudományág legjelentősebb hazai és külföldi művelői feltártak. A gyermeklélektan központi fogalmaként a fejlődést jelöli meg: "A gyermeket mint fejlődő lényt kell felfognunk s ezért a gyermeklélektan: "fejlődéslélektan" (I.m.). Felfogása szerint a fejlődés aktív folyamat: "... a gyermek állandóan nagy lelki tevékenységet fejt ki, testi-lelki szervezete állandóan munkában van... nemcsak lelkileg befogadó és megőrző lény, hanem feldolgozó is egyúttal" (I.m.). A fejlődést egyszerre mennyiségi és minőségi "átváltozásokat" magában foglaló folyamatnak tekinti, amelyben érvényesül a tagozódás (differenciálódás) és az egységesülés (koncentrálódás). Hangsúlyozza, hogy a gyermek fejlődésében megfigyelhető szakaszok és ugrások ellenére a fejlődés: "egységes egész, melynek belső összefüggése van" (I.m.). Ezen egység integrációs központja a fejlődő gyermek személyisége "mint a lelki jellegzetességek" egységes szerveződése, amelyben "minden összefügg mindennel", vagyis "a lelki sajátosságok és viselkedések egymás között és a központi én-nel szoros összefüggésben vannak." (I.m.).

E konstruktív fejlődés-szemlélet következetes érvényesítésére törekvés nyomonkövethető az első életév fejlődési sajátosságaival, majd a 2-6 életév lélektani jellegzetességeiről ad elemző és árnyalt áttekintést. Önálló részben szerepel a személyiség fejlődésének bemutatása s emellett összegező jellemzésben táruul fel az olvasó előtt a 3 éves, illetőleg a 6 éves gyermek "lelki képe".

A könyv második kötetében (11) Várkonyi egységes fejlődési szakasznak fogja fel a 6-12 éves életkort, amelyet második gyermekkorának, iskoláskornak vagy biszexuális kornak nevez. Az alapkoncepció, a logikai vonalvezetés és szerkezeti tagolás igazodik az I. kötet felépítéséhez, de figyelemmel van a "második gyermekkor" sajátos fejlődési jellegzetességeire. Itt hangsúlyozottabban érvényesül a cselekvésvelvű szemlélet, mivel a tanulás és a gyermeki aktivitás egyéb megnyilvánulási formái (fokozott mozgásigény) növekvő jelentőségre tesznek szert a pszichikus fejlődésben. Ennek megfelelően Várkonyi igen tárgyyszerűen, érvelően, meggyőző okfejtéssel foglalkozik az iskolaérettség, a tanulás és értelmi fejlődés, az érzelmi-affektív sajátosságok, a nemi és egyéni különbözőségek fejlődési jellemzőinek bemutatásával. A részfunkciók fejlődési sajátosságait e korosztály tanulmányozásánál is a személyiségfejlődés jellegzetességeiben szintetizálja hiteles, strukturált "lélekrajzzá".

"A gyermekkor lélektana" nagy elismerést váltott ki a maga korában. Többek között Ranschburg Pál (12) írja róla a következőket: "Várkonyi könyvének eddigi két kötete az antropológiai pszichológiának az emberi egyén két első, tán legjelentősebb fejlődési időszakát vizsgáló, eddig alig látott teljességű és tárgyilagosságú, valóban szerves egészet alkotó egybefoglalását, s - hogy az ő szavával éljünk, - integrálását jelenti, mely igen fáradságos és művészileg teljesített munka mögött hasonlíthatatlan szerénységgel bújjik meg a szerző alkotó egyénisége". Boda István (13) szerint: "Ez a nagyszabású gyermeklélektan mind elméleti, mind gyakorlati szempontból rendkívüli értékű munkával, az utóbbi évek legértékesebb összefoglaló magyar lélektani munkájával gazdagította irodalmunkat... hasonló teljességű és hasonló mélységben vizsgálódó gyermeklélektani munkával... a külföldi irodalmakban sem találkozhatunk".

E nagytekintélyű kortársak értékítélete helyesnek bizonyult, mert Várkonyi gyermeklélektana kiállta a múltó idő, az állandó fejlődő tudományos gondolkodás és a megújuló gyakorlati személyiségfejlesztés próbáját. Szemlélete, alkotói módszeressége, tényanyagának életszerűsége és hitelessége ma is inspiráló motívumként hat, gondolkodásra és új utak keresésére ösztönöz. Erre maga Várkonyi is személyes példával szolgált, mert nagyszerű könyvének megjelenése után fáradhatatlanul dolgozott gyermeklélektani rendszerének továbbfejlesztésén, melyet maga sem tekintett lezártnak a 12. életével.

A "Cselekvés Iskolája" - Kratofil Dezső által Szegeden szerkesztett - haladó szellemű folyóiratban az 1939-1943. években 9 közleményből álló sorozatot publikált "Fejezetek a serdülés és az ifjúkor lélektanából" címmel. Tudományos megalapozottsággal s kitűnő gyakorlati érzékkel elemezte e korosztályok fejlődéslélektanának vitatott kérdéseit (Serdülés és ifjúkor, Lelki konfliktus és kibontakozás, A lelki konfliktus megoldásai, Személyiségalakulás az ifjúkorban, A serdülés és ifjúkor lelki egészségtana, Példák, elemzések)

és korszerű pszichológiai szemléletével orientálta a pedagógusokat a nevelési problémák megoldásában, a személyiségfejlesztési feladatok eredményesebb teljesítésében. E közlemények anyagát továbbfejlesztett változatban felhasználta "A gyermek testi lelki fejlődése" (14) című 1942-ben megjelent könyvében, amelyben az ifjúkorral bezáróan dolgozta fel és foglalta rendszerbe az életkori szakaszok fejlődéslélektanának alapkérdéseit. Gondolati építkezésének két egységbe fonódó elemeként az "egész"-lélektan és a "konkrét-dinamikai" lélektan elveit követi: "A gyermeklélektanban ezért szükséges mind az egyes lelki tevékenységek fejlődésének külön vizsgálata, mind pedig az egységes szemlélet, mely a személy egészében együtt látja minden egyes tevékenység összjátékát és szerveződését" (I.m.). E metodológiai nézőpont felvetése olyan előremutató törekvés, amelynek következetes érvényesítése napjainkban is megoldatlan problémája a fejlődéslélektani kutatásnak.

Várkonyi a gyermeklélektan problematikájának vizsgálatát nem csak kiterjesztette a felnőttéshoz közelítő életkori szakaszok irányában, hanem újabb kérdések behatóbb elemzésével tartalmi elmélyítésén is munkálkodott. Ezt igazolja "A lelki élet zavarai" (15) címen 1943-ban megjelent könyve. E művében a pszichés fejlődés jellegzetes rendellenességeit (személyiségzavarok, nehezen nevelhetőség, kóros és beteg lelki állapotok); tüneteit, kiváltó okait, típusait, valamint a megelőzés és gyógyító pszichológiai kérdéseit vizsgálja csecsemőkortól a korai felnőttkorig. Ezt a problematikát elemzi tovább dominánsan a környezeti tényezők függvényében "A gyermek és környezete" (16) címen 1944-ben közreadott könyvében. E munkája elsődlegesen nevelési orientációjú, de átsugárzik rajta a személyiségfejlesztéshez nélkülözhetetlen fejlődéslélektani látásmód és elemző, értékelő módszeresség.

Összegezés helyett legyen szabad kiemelni azt, hogy Várkonyi (Hildebrand) Dezső fejlődéslélektani munkássága, amelyet nagyra értékelt a korabeli pszichológus és pedagógus szakmai közvélemény - ma is időszerű és tanulságos. Tudományos öröksége számos területen ösztönzést ad az új problémákon töprengő alkotó munkához. Műveit - olykor bekötött folyóiratok sárguló lapjain - olvasva nem ritkán rádöbbenünk, hogy milyen sok értékes üzenete szól a mához: szinte kortársunknak érezzük, pedig 100. éve született, s bár közel két évtizede már nincs közöttünk, de érezzük alkotó személyiségének jelenlétét.

Irodalom

- (1) Szántó Károly: Várkonyi Hildebrand Dezső életútja és munkássága. Pedagógiai Szemle 1984. 12. sz. 122-132.p.
- (2) Sándor Pál: A magyar filozófia története 1900-1945. Első kötet. Elvek és utak. Magvető Könyvkiadó. Bp. 1973. 120.p.

- (3) A tudat fogalmáról. (Filozófiai- történeti és ismeret-
tani tanulmány.)
Győr. Összetartás Nyomda. 1912. 86.p.
- (4) A pszichológia alapvetése. Tudományos Gyűjtemény. 19.
Pécs Danubia Kiadó. 1926. 148.p.
- (5) Az alaklélektan fejlődése és jelentősége.
Magyar Pszichológiai Szemle. 1928. 1-2. sz.: 62-88.p.
- (6) Szempontok az alaklélektan bírálatához.
Magyar Pszichológiai Szemle. 1929. 3-4. sz. 40-57.p.
- (7) A fejlődéslélektani rendszerekről.
Magyar Pszichológiai Szemle. 1934. 3-4. sz. 1-23.p.
- (8) A cselekvések elemzése.
Magyar Pszichológiai Szemle. 1935. 3-4. sz. 293-322.p.
- (9) Bevezetés a neveléslélektanba.
Bp. Országos Középiskolai Tanáregyesület. 1937. 141.p.
- (10) A gyermekkor lélektana. I. (Az első hat életév)
Szeged. Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1938. 244.p.
- (11) A gyermekkor lélektana. II. (6-12. életév).
Szeged. Városi Nyomda és Könyvkiadó Rt., 1940. 275.p.
- (12) Idézi Kiss Tihamér: Várkonyi Dezső Hildebrand 1888-
1971.
Magyar Pszichológiai Szemle. 1971. 3. sz. 417-419.p.
- (13) Boda István: Várkonyi Hildebrand: A gyermekkor lélektana I-II.
Magyar Pszichológiai Szemle. 1940. 1-4. sz. 140-143.p.
- (14) A gyermek testi és lelki fejlődése.
Nemzetnevelők Könyvtára. IV. Gyermek- és Ifjúságtanulmány. Országos Közoktatási Tanács. Bp. 1942. 313.p.
- (15) A lelki élet zavarai.
Nemzetnevelők Könyvtára. IV. Gyermek- és Ifjúságtanulmány. Országos Közoktatási Tanács. Bp. 1943. 163.p.
- (15) A gyermek és környezete.
Nemzetnevelők Könyvtára. IV. Gyermek- és Ifjúságtanulmány. Országos Közoktatási Tanács. Bp. 1944. 243.p.